

На почетку 21. века окрњени совјетски хартланд поново је био повод за расправу, прекинуту Октобарском револуцијом, о будућности Русије и њеног односа према Европи и Америци. На крају 20. века симболично се у Русију вратила емиграција која је пружила подлогу за препород у 21. веку. Овај културни преокрет друштва могао би за Запад бити много занимљивији него нове руске ракете, гасоводи и велике девизне резерве. Јер руски скиптар власти над хартландом, скоро неопажено, са тла чврсте полагаано се шири у зону меке моћи. Дискретно забринути Лондон и еуфорични Вашингтон још увек немају сигуран и јасан план. Нервозно ширење НАТО пакта ка руским границама, на први поглед, одлучан је одговор, али он на дуг рок неће много значити ако газде у Кремљу обнове културни простор и ојачају привреду. Запад је још увек забринут привредним успоном Русије и забављен анализом истрајности њеног опоравка. Руска нарастајућа моћ ставља пред недоумицу балканске народе окренуте према Западу, који и сâм све студиозније проучава руске интересе у свету. Три су теме пресудне за нову руску спољну политику: будућност европске Немачке, правац ширења Кине и партнерство са јењавајућом Америком. Сва остала питања само употпуњују мозаик који настаје развојем у трима земљама-областима. Руска балканска политика део је њене евронемачке политике пошто руски инсајдери ЕУ виде као лабаву заједницу чији су носећи стубови (Берлин, Рим, Париз) чврсто повезани са Москвом. Русија настоји да изгради савез угледних и богатог, али његови домети зависе од започете косовизације и финландизације земаља Европске уније умешаних у балканске распре. (1)

Српско-руски преплет

Снага политичких веза Срба и Руса почива на културној блискости и чежњи географски удаљених држава. Међусобна блискост посебно је изражена у области православног хришћанства, где је разумевање највише, а најбоље га испољава заједнички језик православне литургије. Руси, а и многи Срби, још увек чврсто верују да је Москва „Трећи Рим“, а да четвртога бити неће. Политичка блискост последица је историјске околности да су Срби, повоздан изложени притисцима империја, имали потребу за великим савезником који је, често, била само Русија. Мала српска држава, Црна Гора, школски је пример реалполитичког савеза сродних народа, чију духовну блискост и етничку сличност продубљују дневнополитички и војни интереси. Последњи разлог за обећавајуће односе Срба и Руса је релативно велика географска удаљеност, која није превелика да би била сметња разгранавану политичких и војних односа. Наиме, у односима Руса са Србима нема назнака снажног утицаја Ватикана који је хипотека над руско-пољским односима. Премда су односи Пољака и Украјинаца према Русима опрезни, они су уједно једноставни и предвидиви на историјској путањи удаљавања. Односи Срба и Руса већ су другачији, циклични, страсни и амбивалентни, јер се Срби у исто време одупиру Ватикану, приближавају Западу и чежњиво погледају на истоплемену Русију.

Ипак, блискост Срба и Руса, у последњих стотинак година, није увек била толико снажна да би их задржала у заједничким подухватима. Ако су се мимоилазили, то је било насупрот њиховим великим очекивањима, која су чешће показивали Срби. Подстакнута жељом да изађе на топла мора Русија се са променљивом срећом ослањала на словенску и православну солидарност народа у Европи. Турска је била заједнички непријатељ и сметња остварењу националне самосталности јужних Словена и руском изласку на Босфор и Дарданеле. Зато су руски владари показивали посебан такт за односе са Црном Гором, која се чинила погодном савезницом на јадранској обали. Бока Которска изгледала је као погодна лука за руску флоту. Руски адмирал Сењавин, савезник Црногораца, заузео је јужни Јадран и одсекао Дубровник. Тилзитским споразумом (1807) између Русије и Француске уређено је да Руси напусте Котор. Занимљиво је да је у време распада СФРЈ 1991. године у околини Дубровника ЈНА водила ограничену војну операцију, а 1999. године у јужном Јадрану активна је била флота земаља НАТО пакта. Идеја о стварању државе која би објединила православну Црну Гору, Херцеговину и Далмацију, са средиштем у Дубровнику, одолева времену. Приликом разграничења Хрватске и Црне Горе остала је спорна Превлака, полуострво које се налази на самом улазу у Боку. (2) Хрватска одлучно жели да се учлани у НАТО пакт, где тражи већу сигурност за остварене територијалне добитке у време распада СФРЈ, рата против РСК (1991–1995) и „мирне реинтеграције“ источног дела РСК (западни Срем, Барања, источна Славонија). (3) Одлучно и ужурбано америчко проширење НАТО мотивисано је како осигурањем Боке Которске, тако и појачавањем притиска на Црну Гору да што пре приступи НАТО пакту упркос ставу Русије. Када се после арбитраже за Превлаку установи нова граница на мору између Хрватске и Црне Горе, НАТО ће успоставити потпун надзор бококоторског залива и јужног Јадрана. (4)

Русија је била присутна и међу српским устаницима против Турака. Када је Карађорђе упутио молбу руском цару Александру, у Србију је послат Константин Родофиникин. Кутузов је 1810. године одбио српски захтев за помоћ у оружју јер је оценио да је Србија поприште споредних операција и удаљена од Русије. У време рата против Турске и српског устанка у Босни и Херцеговини генерал Черњајев долази са руским добровољцима у Србију, што бележи и Толстој у својим делима. Ипак, Руси у Сан Стефану подржавају бугарске аспирације и Србију стављају у руке Аустроугарске.

Двадесети век је раздобље противречних политичких односа Срба и Руса. На самом почетку века Русија је недвосмислено стала на страну Србије у сукобу са Аустроугарском. Револуција у Русији и успостављање Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца из темеља су променили дотадашње односе. Краљевина и СССР нашли су се на супротним странама светских барикада. Србија улази у санитарни кордон (појас у источној Европи који опкољава большевике) преко Краљевине СХС и у њему остаје до распада последње Југославије (Државна заједница Србије и Црне Горе) 2006. године. Велики број Руса, после Октобарске револуције, емигрирао је на запад, а један део њих трајно се настанио у Југославију. Ово је био један од изговора совјетској власти да

Југославију означи као реакционарну творевину. Бољшевици преко Коминтерне подривају Југославију, а на четвртом конгресу КПЈ одржаном у Дрездену (1928) окрећу се против „великосрпске буржоазије“ и „версајске творевине“ Југославије како би „угњетени народи“ формирали своје независне државе Хрватску, Словенију, Македонију и Црну Гору. Овај став ублажен је 1935, али је задржан асиметричан однос на штету Срба. Руководства југословенских и совјетских комуниста подједнако су била склона да сирово народно гвожђе претапају и уклапају у скелет балканске или светске политике. И Стаљин и Броз, утемељени у својим насилним режимима, водили су сопствени рат и обликовали простор којим су самовољно располагали. Упркос гигантским успесима између два рата и послератној обнови, комунистички вођи остали су странци за Русе и Србе, али и за остале становнике њихових империја.

Краљевина Југославија, као и читав Запад, није била у идеолошком (комунизам против капитализма), већ геополитичком спору са СССР-ом. Југославија је посредно пришла Западу кроз санитарни кордон, а изоловани Совјетски Савез, са непокојством, не без разлога, гледао је на западну Европу и Америку. Док се односи Југославије и СССР-а између два светска рата затежу, у Србији делује руска, бела емиграција, чији је утицај на културни и јавни живот знатан. Дакле, Срби и Руси у сфери културе и православља несметано развијају своје везе, док се на политичком плану, у оквиру мултинационалних творевина, разилазе. И у часу приближавања Хитлера Краљевина покушава да обнови везе са Совјетским Савезом. Али у самој Србији, у Београду, народ устаје против споразума Немачке и Југославије и самим тим против пакта Рибентроп–Молотов. Развој догађаја у Београду обезбеђује неколико драгоцених месеци англосаксонској политици у борби против Хитлера и Стаљина. (5) Тај потез Србе баца у нови циклус погибија које са оним из Првог светског рата народ доводе на демографску и идеолошку прекретницу. (6) Косовско опредељење очувано у архетипу српских маса, избор између покоравања Турцима и слободе, вере и невере, олакшало је посао тајних служби и потврдило необичну природу српске државотворности. (7) Упркос немачком крволочном дробљењу српских територија уз помоћ католичке цркве, Србија након ослобођења, у коме учествују и совјетске трупе, обнавља мултинационалну Југославију, али сада на темељу комунистичких убеђења и идеологије. На први поглед Срби и Руси коначно су се нашли у државним творевинама које имају комунистичку идеологију. Упркос идеолошкој слози већ 1948. године две земље су на граници рата, али сада као чланови истог идеолошког тора. Југославија се заобилазно враћа на страну Запада, али не као део санитарног кордона, већ као сива зона из које ће избујати амерички мутант – Рамсфелдова „млада Европа“. Стаљин и Тито су од идеолошких истомишљеника постали противници, а Срби и Руси поново су се, туђом вољом, обрели у сукобу који се тицао њихове будућности. Баш у то време Титов режим отпрема у логор на Голом отоку десетине хиљада симпатизера Совјетског Савеза, углавном српске националности. Сукоб је подстакао сарадњу између Југославије и Атлантског савеза. Овај посредни политички однос југословенских комуниста и атлантиста није раскинут ни после разбијања СФРЈ (пад РСК, Дејтонски споразум) и бомбардовања треће Југославије 1999. године. (8) Доласком Хрушчова у Београд 1955. године обновљени су покушаји господара совјетског хартланда да на своју страну окрену другу Југославију уроњену у политику балансирања

између Истока и Запада. Покушај Совјета није дао опипљиве и суштински важне резултате и НАТО пакт – мада посредно присутан – задржава иницијативу на југословенском простору.

Тек распадом СФРЈ, Словенија, Хрватска, БЈРМ и дејтонски провизоријум Босна и Херцеговина улазе под непосредну контролу Атлантског савеза. Под притиском збивања Србија у време Милошевића обнавља иницијативу према Русији, али у невреме, јер Кремљ свим срцем сарађује са Западом. У зао час стигла је из Београда подршка генералу Јазову, вођи војног преврата, у време када Запад тражи чаробну формулу мирољубивог растварања Совјетског Савеза и враћање Русије неколико векова уназад. Петропавловск, Крим, Керч, Кијев више нису у Русији, а били су одавно. У последњој деценији 20. века, скоро подједнако, Србија и Русија воде променљиву политику једна према другој. На противречан начин Милошевић, попустљив према Америци, очекује помоћ и Запада и Русије. Руска спољна политика, у то време, Србију доживљава као препреку у односима са Западом. Премда је разбијање СФРЈ у супротности са споразумом у Хелсинкију, Русија не реагује на прекрајање балканских граница. (9) Штавише, опседнута америчким рајем, руска номенклатура придружује се увођењу санкција против Југославије 1992. године. На крају 20. века трансформисана Русија не налази заједнички језик са транзиционом Србијом. Трећа промена српског друштва у истом веку није дала резултат. Краљевина Југославија, потом комунистичка Југославија и напоскон капиталистичка и републиканска Југославија нису успеле да изграде савезничке и присне пријатељске односе са комунистичким Совјетским Савезом и либералном Руском Федерацијом.

Врхунац заплетених српско-руских односа наступа у пролеће 1999. године када Србија моли да буде примљена у савез Русије и Белорусије, тј. јавно тражи војну и политичку помоћ усред рата са НАТО пактом. Овај захтев руска политичка елита игнорише услед великих народних антизападних протеста широм Русије, а десант на аеродром Слатина (Приштина) у јуну 1999. године остаје изолована епизода колебљиве руске политике. Али већ 2000. године долази до обрта (нови заплет?), прво у Русији, а потом и у Србији. Сада се нова српска влада без много премишљања окреће сарадњи са Западом са којим је, колико јуче, била у рату. За разлику од Србије, Русија мења дотадашњи прозападни спољнополитички курс и покреће корените политичке и економске промене. Нови спољнополитички правац Србије наишао је на одговор Русије која повлачи трупе са Балкана (Босна, Косово и Метохија) у лето 2003. Са приближавањем западњачког признања независности Косова, Србија поново покушава да обнови и продуби односе са Русијом и постепено захлађује политику према Западу. Овог пута српско-руски односи, тегобно и напорно, бележе успон у области привреде, првенствено енергетике. (10) Руска тактика на Балкану овога пута је промењена, пошто је економска, барем на први поглед, испред политичке сарадње. Нов приступ земљама „младе Европе“ изнуђен је пошто је руски утицај у америчким протекторатима, премреженим пунктовима Пентагона, занемарљив. У исто време Русија рачуна да ће њене рафинерије, електране

и гасоводи на Балкану и читавој Европи бити довољни да подрију америчку војну и политичку самоувереност већ помало окрњену економским осипањем Империје. Отуда руска одлучност при куповини нафтних предузећа у Републици Српској. (11) Поред политичке сарадње Србије и Русије, велике залихе лигнита на Косову и Метохији могле би бити залога развоја српског енергетског сектора у коме би руска страна узела учешће. (12)

Однос према Западу

Русија и Европа, пре доласка Петра Великог, гледају се издалека, али његове реформе покреће уверење да је Русији потребна Европа. Случајност у њиховим односима смењује сарадња и прожимање. Како је било пре више од два века, тако је и данас, европска идеја једна је од основних тема руске филозофије, политике и економије. Од сусрета с Европом Руси, међусобно и са другима, расправљају да ли ће даље угледајући се на Запад или чувањем духовне независности или пак прихватањем јединства са Западом. Код руских западњака пре два века, као и данас, владало је уверење да је развојни пут Запада образац за све друге народе, будући да је та цивилизација досегла светски врх. Насупрот западњацима заговорници руских вредности изражавају бојазан да се у лутањима Русија не изгуби у Европи и мисле да због тога треба да остане верна свом религиозном духу и хришћанству. Трећи мисаони ток заступа хармонију руског и западног духа, једну врсту католичког екуменизма.

Српски и руски додир са Европом није имао једнаке последице по два народа. У време када Руси долазе у приснији политички и културни додир са Европом, европски дух утемељен на ренесанси имао је препознатљив облик и обележја, другачија од средњовековних. Лаицизирана Европа пре двеста година била је изазов за руске мислиоце који дуже од једног века плету ткиво руске религиозне филозофије. И пре двеста година и данас, чини се, дух секуларне Европе има велики утицај на руске интелектуалце, политичаре и привреднике. Упркос томе, ни данас није ишчезао руски православни дух из живота мисаоних људи као што се то десило у Србији. У овом питању српска интелигенција није подељена. Она је скоро сва свим срцем лаицистичка и не обраћа пажњу на словенско, а још мање на православно у своме народу. Почесто, оно је асоцира на назадну поповштину и бајату предисторију окађену тамјаном. Понајвише је забављена достизањем „угодног живота“ и савременим питањима као што су евроинтеграције, европски стандарди, проширење Европске уније и сличним епохалним појавама шта год оне значиле. Промишљања Европе међу савременим Србима више су плод партизанштине и партијашења, а мање разуђених и суптилних промишљања, више су субјективна, а мање објективна. Недоумице са којима се суочавала Русија пре два века до данас нису ишчезле, те је интересовање за еволуцију руске мисли према европском питању природно и очекивано. За Србију и њену политику према Западу и

Русији разумевање Европе важно је колико и руско поимање политичке, економске и културне Европе. Руски низ имена, почев од Гогоља до Солжењицина, протегнут на два века, нема своју паралелу у Срба. Руско православље плод је слободарства аутохтоног народа, који је тражећи Бога нашао своју цркву. За разлику од Русије, религијски проблем у Србији углавном је разматран у време комунаца када је хришћанство преко ноћи постало „опијум за народ“ и „опасност по народну власт“. Данас се православље у Србији, међу следбеницима српског неолиберализма и паланачког мондијализма, неретко доживљава као зло затуцаних.

Ако се посматрају међусобни односи Србије, Русије и САД у 20. веку, изгледа да обе словенске државе обележава недоследна политика, која је час неутрална, час испуњена очекивањима од Запада, час дневнополитичка, мада је руска, у совјетско доба, имала целовитост и обележја доктрине. Русија и Србија – кад више, кад мање – угађају или се прилагођавају Западу. Насупрот њима, од краја Првог светског рата, политика САД, Велике Британије и других евроатлантских влада има одлике истрајног и методичног деловања, које почива на непроменљивим и поузданим реалполитичким премисама. (13) Исто тако ова политика углавном је сагласна са расположењем и солидарношћу народа које представљају владе Запада, што често не важи за српску и руску власт. Зато је пред српском интелигенцијом тумачење узајамних односа Срба и Руса пошто им је време дало нов облик и садржај. Ови се не могу разумети ако се пренебрегну векови руско-европске историје. Уз све, Срби ће и убудуће оклевати да дају одговор на два питања: колико су блиски са Русима, народом који се развијао другачије од осталих Словена, и колико су далеко од савремене цивилизације Запада. Европски народи и Руси имају своја гледишта о овим питањима, али она нису рођена на Балкану.

Фусноте:

1. Косовизација (процес устаљен у последњој деценији 20. века) обично означава демографско и политичко потискивање једног народа из његовог културног и административног средишта. Одомаћен је након војне интервенције НАТО пакта 1999. године против Србије. На сличне процесе у Аустрији указују политички представници Слободарске партије. Танјуг, 10. новембар 2007. Финландизација је метафора коју је у употребу увео Р. Левентал 1966. да би истакао опасност од распада Атлантског пакта за западну Европу. Финландизација истиче да одређена држава или регион заузимају положај сличан Финској у односу на Совјетски Савез, где се комбинују пријатељски односи са ограниченим суверенитетом. Одредница финландизација била је популарна

међу западноевропским атлантистима седамдесетих година, а у пракси и теорији тумачена је на различите начине.

2. Црногорска и хрватска влада договориле су се у марту 2008. године о међународној арбитражи границе на Превлаци. Овоме се супротставила српска опозиција, док су проамерички представници опозиције изјавили да ће поштовати резултате арбитраже. Фонет, 14. март 2008. 3.. У разговору за Јутарњи лист премијер Хрватске 8. фебруара 2008. на питање новинара шта Хрватска добија уласком у НАТО одговара: „Више не постоји никаква сумња о томе је ли Хрватска спремна за улазак у НАТО. Исто тако, у стратешком је интересу НАТО да се Хрватска налази у његову чланству. Два су главна добитка за Хрватску при уласку у НАТО: доказујемо да је Хрватска спремна за међународне интеграције и рјешавамо питање сигурности. Морамо бити свјесни нашега геополитичког положаја, те тешко изборене побједи у Домовинском рату. Када постанемо чланица НАТО, никада се више нећемо морати бринути о стварима о којима смо морали бринути 1991.“ http://www.jutarnji.hr/doga-djaji_dana/clanak/art-2008,2,8,,108004.jl
4. За куповину земљишта, станова и кућа у Црној Гори велики интерес су показали приватни и институционални инвеститори у време распада Државне заједнице Србије и Црне Горе. О интересовању америчких, енглеских, ирских, руских и албанских купаца некретнина у Црној Гори, посебно на приморју (Херцег Нови, Тиват, Росе, Жањице, Њивице, Луштица, Свети Стефан, Будва) подробно је извештавала штампа. Видети на пример <http://cgekonomist.com/?broj=2&clanak=46>
5. После приступања Тројном пакту владе Цветковић–Мачек 25. марта 1941. војска, на челу са генералом Симовићем, организује државни удар. Ганут Симовићевим успехом Винстон Черчил дао је историјом овењану изјаву: „Југословенска нација поново је нашла своју душу и нова влада моћи ће да рачуна на помоћ британског царства.“ О операцијама коју су у то доба водиле тајне службе САД и Велике Британије објављено је доста докумената, као и о позадини Симовићеве завере.
6. Управо комунистичка идеологија постаје окосница дробљења и федерализовања српског простора које се, на крају 20. века, завршава разградњом саме Србије уз тријумф коминтерновске политике ревизије версајског система. Ова ревизија свакако није заслуга југословенских комуниста, већ међународних односа у које су ови били уплетени. Како су комунисти између два светска рата острашћено предлагали, формиране су мале вазалне државе, уз помоћ етничког чишћења Срба. Али нови преокрет комунистичких следбеника у неолиберале отвара нову страницу у идеологији мржње, сада либералне и демократске, која поново зачиње семе зла на уморном балканском тлу. Ова идеологија могла би, попут комунистичке, створити благотворне услове за нови циклус уништавања и истребљења на јужнословенским просторима, али сада на матрици нове борбе против назадног истока и њихових савезника неевропских Срба.
7. Суочене са надмоћном силом, Немачком, српске масе узвикују паролу: „Боље рат него пакт“ и „Боље гроб него роб“, обнављајући Лазареву дилему пред битку – да ли је боље умрети у боју или живети у стиду. Символика понекад има и дубље значење. На Видовдан је убијен надвојвода Фердинанд 1914. године у Сарајеву, проглашен Видовдански устав Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца 1923. године и испоручен

Хашком трибуналу 2001. године бивши председник Србије, вољом историје и околности уплетен у нити постверсајске и постјалтске реконструкције српског културног и државног простора.

8. Посредна потврда овог асиметричног политичког савеза јесте и продаја зграде Маршалата (командно место комунистичке армије друге Југославије) влади САД. Ритуално уступање централног места војних и безбедносних комуникација америчкој влади сведочи о признању политичке, војне и безбедносне потчињености Србије и корупционашком менталитету руководства подјармљене земље.

<http://www.glas-javnosti.co.yu/clanak/glas-javnosti-17-11-2007/marsalat-na-ustavnom-sudu>

9. Занимљиво је запажање посматрача хрватско-руских односа да су два председника сецесионистичке Хрватске, Фрањо Туђман и Стјепан Месић, одликовани руским орденима. Први је одликован у време владавине Јељцина, а други у време Путина (2005) поводом 60 година победе над фашизмом на прослави у Москви. Поред Месића, одликовани су албански председник Мојсију, бивши председници Кипра и Пољске, Главкос Клеридис и Војћех Јарузелски.

<http://www.danas.co.yu/20050510/terazije1.html#0>

10. Србија и Русија потписале су споразуме о изградњи гасовода и гасног складишта и преузимању Нафтне индустрије Србије. Такође, две стране најављују и ремонт хидроелектране „Ђердап“.

<http://arhiva.glas-javnosti.co.yu/arhiva/2006/11/17/srpski/D061116074.shtml>

11. Три нафтна предузећа у РС купила је руска фирма „Зарубежњефт“ 2006. године.

<http://www.b92.net/biz/vesti/region.php?dd=22&mm=12&yyyy=2006>

12. Ђурковић, М., 2008, „Руски фактор“, НИН, 28. фебруар, стр. 21.

13. Руски амбасадор у Београду, поводом напада међународних снага на Србе у Косовској Митровици, марта 2008. упитао је: „Мислите ли да су случајно гурнути у први ред да настрадају баш Словени и православни: Пољаци, Украјинци, Румуни?“ Излагање Александра Алексејева у Генералштабу Војске Србије, 24. март 2008, Недељни телеграф, 26. март 2008, стр. 9.